

skilda personers utsatthet belyser antologin delvis strukturella förändringar.

För att knyta samman antologin har redaktörerna summerat de viktigaste resultaten i en epilög. De visar på några framträdande teman, det gäller kvinnlig utsatthet, utsatta barn, manlig utsatthet och tillhörighet. Den röda tråden i antologin är enligt mig just tillhörighet, både att tillhöra och att inte tillhöra. Vad gäller den kvinnliga utsattheten poängterar redaktörerna att det sexuella beteendet spelade en central roll, där kvinnornas heder har varit starkt bundna till deras kroppar. När det kommer till barnens utsatthet var barnen helt beroende av de vuxna och de vuxnas omsorg. Barnen drabbades ofta av föräldrarnas brister och utsatthet. Den manliga utsattheten var inte sällan förknippad med kriminalitet, våld och missbruk. Inte minst sågs lösdrivande män som ett hot mot den rådande samhällsordningen. Moral och samhällsnormer skapade en slags sorteringsprincip; utsatthetens historia är i mångt och mycket en historia om sortering.

Usla, elända och arma: Samhällets utsatta under 700 år tilltalar en bred publik eftersom den behandlar flera olika aspekter av utsatthet. Antologin är välskriven och bidragen knyts samman på ett elegant sätt. Antologin är mycket läsvärd, dagsaktuell och värd att uppmärksammas.

Göteborgs universitet

FRIDA WIKSTRÖM

Otfried Czaika & Heinrich Holtze (red.), *Migration und Kulturtransfer im Ostseeraum während der Frühen Neuzeit*, Acta Bibliothecae Regiae Stockholmensis 80 (Stockholm: Kungliga biblioteket 2012). 236 s.

Antologin med det fina omslaget (en handkolorerad version av Olaus Magnus' *Carta Marina*) innehåller föredragen hållna under en konferens vid Kungliga biblioteket 2009. Mötet samlade forskare från olika discipliner, men antologins bidrag visar ett tydligt fokus på historiska och kyrkohistoriska infallsvinklar på ämnet. Åtta bidrag är skrivna på tyska, fyra på engelska. Den kronologiska ramen omfattar en väldigt lång tidigmodern period, från det medeltida ärkeepiskopatet Hamburg-Bremen fram till 1800-talet.

Inledningen består av två kapitel. Redaktörerna Otfried Czaika och Heinrich Holtze redogör för begreppet kulturtransfer som ett heuristiskt koncept med utgångspunkt i 1500-talshistorikern Albert Krantz' verk. Det blir tydligt att "kulturtransfer" egentligen är ett förvånansvärt nytt ord för välkända fenomen: att människor och idéer rör sig i olika riktningar mellan nationer och regioner och förändras genom kontakten och i processen. Albert Krantz' föreställningar om de nordiska länderna och folken samt om

Östersjöområdet som ett gemensamt kulturellt rum skiljer sig tydligt från nationalromantiska konceptioner i vilka de enskilda nationerna är skilda och i en pågående strid om hegemoni mot varandra.

Janis Kreslins presenterar i kapitlet "Early Modern Cultural Transfer – A Glossary" en rad rätt allmänna funderingar kring ämnet, om Östersjöområdets spridda identiteter, betydelsen av faktum att det inte fanns något självklart centrum i regionen och blandningen mellan skriftlig och muntlig kommunikation. Hans artikel är illustrerad med en rad tidigmoderna stadsplaner och -planer från Kungliga bibliotekets samling.

Den första sektionen i boken, med titeln "Kulturtransfer – Gedanken in Bewegung", samlar fem bidrag med tyngdpunkt på kyrkohistoria. Heinrich Holze påminner oss om den svenska kyrkans medeltida utveckling i relation till de nordiska rikenas strävan efter politisk oavhängighet från det Romerska riket, men samtidigt en nära anknytning till påvedömet; en process som pågick under hela medeltiden. Holze beskriver denna avgränsning som en nödvändig förutsättning för Sveriges öppning mot tyskt inflytande under Reformationen och dess senare utveckling till en protestantisk stormakt.

Jason Lavery diskuterar Frederick Jackson Turners "frontier thesis" med hänsyn till 1500-talets Finland och erbjuder härmed ett alternativ till gängse forskningsparadigm om statsbildning och kontinuitet-diskontinuitet med den katolska eran. Finland som en "frontier" betyder att det ses som en sluten kulturell enhet även om det saknade politisk självständighet inom Sverige. Det kännetecknades av immigration och anläggning av nya byar och församlingar än under 1500-talet, samt förhållandevis liten social stratifiering. Finlands relativt sena acceptans av den lutherska läran, dess inflytande från den östliga kyrkan och dess position på den ytterska geografiska kanten av den katolska reformen lyfts här fram som aspekter som kräver en ytterligare differentiering av beskrivningen av de skandinaviska reformationerna.

Otfried Czaika beskriver reformationen i Östersjöområdet under begreppet kulturtransfer som en process kännetecknad av kreativt kaos, motstridiga tendenser och korrelationer mellan politiska och teologiska idéutbyten. Philip Melancthon framhävs som den viktigaste acceleratoren för utbredningen av den reformatoriska läran i Östersjöområdet, framför allt i Sverige men också i Königsberg och i Greifswald.

Mia Korpiola diskuterar en praktisk aspekt av kulturtransfer, det svenska rikets behov av att hitta jurister som kunde bygga upp en diplomatisk apparat av internationellt format. Hon beskriver hur de första Vasakungarna medvetet letade efter advokater från Tyskland, eftersom det saknades utbildade sådana i Sverige som inte var katolska klerker. Juristerna förmedlade också handelsavtal och förhandlade om äktenskapskontrakt och morgongåvor. Fortfarande

under Karl IX:s tid fanns dessa experter främst utomlands och han förlitade sig i första hand på dem, att ordna Sveriges internationella affärer.

Boktrycket har ofta framhävts som en väsentlig aspekt för kulturtransfer. Boktryckaren Christoph Reusner från Rostock är ett exempel på en migrants nätverk och kunskapspridande. Universitetets betydelse som kunskapscentrum för hela Östersjöområdet måste dock relativeras eftersom boktryckarna enbart orienterade sig efter marknaden och räntabiliteten när de valde vilka texter de skulle erbjuda i skandinaviska städer. Reusner bidrog till exempel inte alls till spridningen av teologisk litteratur från Rostock till Norden, som Christian Wedow visar in sin artikel.

Den resande boktryckaren kunde också ha placerats i antologins andra kapitel "Migration – Menschen in Bewegung". Janusz Malłek tittar på utbytet mellan Sverige och Polen, speciellt Polens roll som tillflyktsort för förföljda svenska biskopar och som universitetsort för svenska studenter. Han avslutar med några exempel på påtvingat kulturutbyte i form av svenskarnas stölder i polska bibliotek under de polsk-svenska krigen under 1600- och 1700-talen.

Carsten Bach-Nielsens artikel om religiösa flyktingar i Danmark bjuder på en intressant genomgång av Danmarks sätt att stänga dörrarna för alla icke-lutheraner under 1500-talet. Denna policy reviderades dock delvis under kommande århundraden, vilket ledde till etableringen av kalvinistiska församlingar på Jylland.

Andreas Kappelmayer presenterar antologins enda fallstudie, han undersöker en pfalzisk emigrants känslor av utanförskap i Sverige. År 1622 kom Johann Casimir von Pfalz-Zweibrücken till det svenska hovet tillsammans med sin fru Katharina, som var Gustav II Adolfs halvsyster. Hans och hans familjs försök att komma bort från statusen som *exulant* misslyckades gång på gång gentemot ritualerna i vilka det svenska höviska samhället avbildade sig självt, och som inte hade plats för en katolsk främling.

En annan form av anpassning undersöker Werner Buchholz när han beskriver Sveriges bondepolitik i provinserna Pommern och Estland, där kungarna strävade efter att skapa strukturer som liknade dem i kärnlandet beträffande böndernas rättigheter, vilket betydde en inskränkning av livenskapen och adelns rätt att straffa bönderna utan formell dom.

Avslutningsvis resonerar Hartmut Lehmann kring betydelsen av klimatförändringar, speciellt den så kallade lilla istiden, för migrationsrörelser. Utan att lova heltäckande svar från denna förklaringsmodell avvisar han andra forskningsparadigmer som utvecklades för andra regioner för Östersjöområdets räkning: den redan diskuterade *frontier*-tesen avvisas de därmed avsedda demokratiska utbytesprocesser mellan gränsområde och kärnland, som inte kan ses i Skandinavien och Baltikum. Lehmann diskuterar även Samuel Huntingtons teori om civilisationernas krig men avvisar även dess

betydelse för Östersjöområdet eftersom reformationen förblev en konfessionskonflikt och inte en kulturkonflikt, och mot slutet av religionskrigens period fanns det inte två skilda men i sig enhetliga geografiska och kulturella regioner. Inte heller förklaringsmodeller som arbetar med centrum–periferi-begreppen kan enligt Lehman appliceras på Östersjöområdet, som därmed kvalificeras som en alldeles egen politisk och kulturell sfär.

Antologin *Migration und Kulturtransfer im Ostseeraum* bjuder på en del intressanta observationer och teman, och artiklarna håller överlag en hög nivå. Dessutom behövs det mycket mer forskning som inte bara betraktar Östersjöområdet som summan av sina moderna nationalstater. Både i introduktionen och i artiklarna hade det kanske behövts mer systematisk reflektion kring vad kulturtransfer kan omfatta – till exempel i relation till nyare forskning om Otherness, hybriditet eller stereotyper, för att inte bara peka på positiva aspekter av kulturtransfer. Ett starkt fokus ligger på reformationen och på relationer och utbyten mellan Sverige och Nordtyskland, och detta fokus kunde ha tematiserats mera tydligt eller förändrats i riktning mot hela Östersjöområdet.

Tyvärn visar antologin också på problemen med flerspråkiga samlingsverk. I både de tyska och de engelska bidragen förekommer en del avstavningsfel, dubbla ord och felstavningar; det finns inget register. Dessutom saknas, som i många konferensantologier, en dialog mellan de enstaka bidragen som visar på att konferensen faktiskt har haft inflytande på de enskilda forskarnas arbeten. Försöket att framhäva internationell reformationforskning i en antologi utgiven i Sverige är berömvärd, men för att främja forskning i Sverige som går utanför nationalstatens gränser hade det nog behövts mer publikanpassning.

Stockholms universitet

CORDELIA HESS

Lars Burman, *Eloquent Students: Rhetorical Practices at the Uppsala Student Nations 1663–2010*, och Lars Burman, *Väktaliga studenter: Studentnationerna i Uppsala som retoriska miljöer 1663–2010* (Uppsala: Acta universitatis upsaliensis 2012 respektive 2013). 212 respektive 217 s.

Att vara medlem i en studentnation, det vill säga en sammanslutning för studenter med gemensam landskaps- eller stiftstillhörighet, blev för 350 år sedan obligatoriskt för Uppsalas studenter, ett obligatorium som nyligen upphävdes. Denna senare åtgärd har lett till ett ökat intresse för nationernas historiska betydelse såväl som för deras framtida. För några år sedan hade